

Received-Makale Geliş Tarihi 07.09.2024
Published-Yayınlanma Tarihi 31.10.2024
Volume-Cilt (Issue-Sayı), ss/pp 11(112), 2063-2075

Research Article / Araştırma Makalesi
10.5281/zenodo.14028446

Yusuf Çağrı İpin

<https://orcid.org/0009-0009-7080-5369>

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Muğla / TÜRKİYE
ROR Id: <https://ror.org/05n2cz176>

Prof. Dr. Hakan Ünal

<https://orcid.org/0000-0002-4570-6205>

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Muğla / TÜRKİYE
ROR Id: <https://ror.org/05n2cz176>

Kararları Etkileyen Bilinçsiz Bir Ön Yargı: Sporda Hakem Değerlendirmelerinde Halo Etkisi¹

An Unconscious Bias Affecting Decisions: Halo Effect in Referee Evaluations in Sports

ÖZET

Bu araştırma, görev aldıkları bireysel veya takım sporu müsabakalarında öznel değerlendirmelerde de bulunabilen hakemlerin bazı tanımlayıcı değişkenlere göre, sporcu performansları hakkında yaptıkları değerlendirmelerde, Halo etkisi altında olup olmadıklarını öğrenmek amacıyla yapılmıştır. Araştırma grubunu, çeşitli spor dallarında ve farklı klasmanlarda görev alan 2023 yılı için vizeli gelişigüzel (haphazard) örnekleme yöntemi ile seçilen 247 hakem oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak, kişisel bilgi formu ve İpin (2023) tarafından geliştirilen "Sporda Hakem Değerlendirmelerinde Algılanan Halo Etkisi Ölçeği" kullanılmıştır. Verilerin analizinde, katılımcıların tanımlayıcı özelliklerinin belirlenmesi için sayı, frekans ve yüzde analizleri, ölçek puanlarının değerlendirilmesinde ise minimum-maksimum düzeyleri, ortalama ve standart sapma analizleri yapılmıştır. Ölçeğin hakemlerin tanımlayıcı özellikleriyle karşılaştırılması için ise Tek yönlü varyans analizi ile Bağımsız gruplar T-testi analizi kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre; araştırmaya katılan hakemlerin Halo etkisine yönelik "Halo etkisi genel" ortalaması zayıf, "belirgin boyut etkisi" ortalaması zayıf, "yetersiz ayırım etkisi" ortalaması çok zayıf, "genel izlenim etkisi" ortalaması zayıf olarak bulunmuştur. Ayrıca hakemlerin cinsiyete göre "genel izlenim etkisi" puanlarının anlamlı farklılık gösterdiği, yaşa göre her boyut için aldıkları puanların anlamlı farklılık gösterdiği, öğrenim durumuna göre her boyut için aldıkları puanların anlamlı farklılık gösterdiği, hakemlik düzeyine göre "genel izlenim etkisi" puanlarının anlamlı farklılık gösterdiği, spor geçmişine göre "genel izlenim etkisi" puanlarının anlamlı farklılık gösterdiği, hakemlik branşına göre tüm boyutlar için aldıkları puanların anlamlı farklılık gösterdiği bulunmuştur. Araştırma sonuçlarına göre, genel olarak hakemlerin sporcularla ilgili değerlendirme yaparken Halo etkisinin altında olmadıkları söylenebilir. Ancak, sonuçlar arasında Halo etkisinin varlığına işaret eden bazı bulguların da yer alması nedeniyle konuyla ilgili daha detaylı araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Halo etkisi, spor, ön yargı, hakem yanlılığı, hakem değerlendirmeleri.

ABSTRACT

This study was conducted to find out whether referees, who can also make subjective evaluations in individual or team sports competitions, are under the Halo effect in their evaluations of athlete performances according to some descriptive variables. The research group consisted of 247 referees selected by haphazard sampling method in various sports branches and different classifications for the year 2023. Personal information form and "Perceived Halo Effect Scale in Referee Evaluations in Sports" developed by İpin (2023) were used as data collection tools. In the analysis of the data, number, frequency and percentage analyses were used to determine the descriptive characteristics of the participants, and minimum-maximum levels, mean and standard deviation analyses were used to evaluate the scale scores. One-way analysis of variance and Independent groups T-test analysis were used to compare the scale with the descriptive characteristics of the referees. According to the findings, the mean of "overall Halo effect" of the referees participating in the study was found to be weak, the mean of "significant dimension effect" was found to be weak, the mean of "insufficient discrimination effect" was found to be very weak, and the mean of "general impression effect" was found to be weak. In addition, it was found that the referees' "general impression effect" scores differed significantly according to gender, their scores for each dimension differed significantly according to age, their scores for each dimension differed significantly according to education level, their "general impression effect" scores differed significantly according to refereeing level, their "general impression effect" scores differed significantly according to sports background, and their scores for all dimensions differed significantly according to refereeing branch. According to the results of the study, in general, it can be said that referees are not under the Halo effect when evaluating athletes. However, since there are some findings that indicate the existence of Halo effect among the results, more detailed research on the subject is needed.

Keywords: Halo effect, sport, prejudice, referee bias, referee evaluations

¹ Bu çalışma, birinci yazarın "Sporda hakem değerlendirmelerinde algılanan Halo etkisi: Bir ölçek geliştirme çalışması" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir

1. GİRİŞ

Spor kavramı; insanların doğasında bulunan mücadele etme ve kazanma isteğinin, kurallı ve sistemli bir şekilde yarışmaya dönüşmesi olarak tanımlanmaktadır (Kasap, 1997). Spor, yapılış amacına göre amatör veya profesyonel olarak iki şekilde yapılabilmektedir. Eğlenmek ya da bedensel gelişim sağlamak amacıyla yapıldığında amatör spor, uğraşan bireylerin maddi kazanç sağladığı bir meslek olarak yapıldığında ise profesyonel spordan bahsetmek mümkün olmaktadır. Her iki şekliyle de sporun temel unsurları sporcu, seyirci ve hakem kavramlarından meydana gelmektedir. Bunlar arasında en az sporcular kadar önemli olan bir unsur daha varsa o da, oyun alanında sporcular ile birlikte çaba sarf eden ve yaptığı değerlendirmelerle bir anlamda oyunun sonucuna etki eden hakemlerdir (Atılgan & Tükel, 2019).

Hakem; spor müsabakalarını kurallara uygun şekilde yöneten, kazanılan sayıları veya puanları tespit eden ve oyun kurallarına uymayanları cezalandırmakla görevli olan kişiler olarak ifade edilmektedir (Çelik, 2020; Durna, 1997). Hakemlik; fiziksel, zihinsel ve psikolojik boyutları içinde barındıran çok yönlü ve karmaşık bir süreç içermektedir. Hakemler bazı müsabakalarda, çok kısa zaman dilimlerinde, hayati öneme sahip kararlar almak zorunda kalmaktadırlar. Kazanma arzusunda olan spor katılımcıları ise böyle durumlarda ve müsabaka genelinde hakemlerden doğru ve tutarlı kararlar almalarını beklemektedirler (Eroğlu, 2018). Eşit ve adil bir oyun yönetme çabası içerisinde olan hakemler, saha içinde ve dışında birden fazla uyararla mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar. Bu nedenle psikolojik, fizyolojik, zihinsel ve bireysel bazı özelliklere sahip olmaları gerekmektedir. İyi bir hakemin sahip olması gereken bu özellikler, bilhassa hakemlerin psikolojik ve zihinsel durumları, yaptıkları değerlendirmeleri ve aldıkları kararları doğrudan etkileyebilmektedir (Ünsal, 2005).

Hakemlerden, yönettikleri müsabaka ve yarışmalarda kurallara uygun, tutarlı ve adil bir biçimde değerlendirmeler yapmaları beklenmektedir (Ulutaş, 2021). Hakemler bireysel spor yarışmalarında sporcuları gözlemleyerek performans değerlendirmesinde bulunurken, takım sporları müsabakalarında ise oyun kurallarının doğru ve tarafsız şekilde uygulanabilmesi için karar veren kişi konumunda bulunmaktadırlar. Bu noktada, hakemlerin görev aldıkları müsabaka ve yarışmalarda sporcuların performansları ve oyunun kuralları ile ilgili bir ölçme ve değerlendirme işlemi yaptıkları söylenebilir ki bu durum hakemlerin sporcular hakkında öznel değerlendirmelerde buldukları bireysel spor dallarında daha önemli bir hale gelmektedir.

Spor ortamlarında yapılan performans değerlendirme sonucunda sporcuyla ilgili önemli kararlar alınabileceği için yapılan ölçüm ve değerlendirmenin doğru ve tarafsız olması beklenir ancak bazı durumlarda hakemlerin çeşitli faktörlerden kaynaklanan ölçme ve değerlendirme hataları yaptıkları görülebilmektedir. Performans değerlendirmelerinde karşılaşılan; ölçme aracı, ölçme ortamı, ölçme yöntemi, ölçmeyi yapan kişi ve puanlayıcının ölçme anındaki durumu gibi faktörlerden oluşan birçok hata kaynağı bulunmaktadır. Halo etkisi, ölçmeyi yapan kişiden kaynaklanan bir tür ölçüm hatası olarak ifade edilmekte ve alan yazında yaygın olarak performans ve kişilik değerlendirme alanında çalışıldığı görülmektedir (Özgülven, 2007).

Halo etkisi; değerlendiricinin, bireyin öne çıkan bir niteliğinden etkilenerek, o kişinin diğer bütün nitelikleri hakkında olumlu ya da olumsuz genelleme yapmasına sebep olan mantıksal bir hata olarak tanımlanmaktadır (Borman, 1975; Murphy vd., 1993). Aynı zamanda bilişsel bir ön yargı türü olarak da tanımlanan Halo etkisi, bir kişinin sırf dış görünüşü kötü diye o kişiyi, suçlu veya suç işlemeye yatkın bir karakter olarak algılamamıza sebep olabilmektedir (Nufer & Alesi, 2018).

Literatürde “Hareleme Hatası”, “Ayla Etkisi” (Kağıtçıbaşı, 2010), “Genelleme Hatası” (Özgülven, 2007), “Mantıksal Hata” (Newcomb, 1931), “Hayali Halo” (Cooper, 1981) gibi farklı şekillerde ifade edilen terimin varlığı ilk olarak 1907’de Amerikalı psikolog Frederick L. Wells tarafından ortaya atılmıştır. Resmi olarak ise psikolog Edward Thorndike tarafından sağlanan deneysel kanıtlar sayesinde 1920 yılında tanımlanmıştır (Karakoç-Alatlı, 2012).

Halo etkisi terimi, ilk kez 1920 yılında Edward Thorndike tarafından kullanılmıştır. Thorndike, Halo etkisi kavramını; bir kişinin belirgin bir özelliği nedeniyle oluşan ilk izlenim etkisinin, o kişinin bütün özelliklerine genellenerek onunla ilgili verilecek kararları etkilemesi olarak tanımlamaktadır (Pekcan, 2019). Thorndike, ordu komutanlarının askerlerini nasıl değerlendirdiğini incelediği araştırmasında, askerlerin farklı ve alakasız özellikleri değerlendirilirken genellikle bu puanlamalar arasında yüksek ilişki olduğunu fark etmiştir. Thorndike (1920)’nin bulgularına göre; atletik ve güçlü fizik yapısına sahip olan bir asker aynı zamanda zeki, karakterli ve liderlik özelliği bulunan bir asker olarak algılandığı görülmüştür (Thorndike, 1920).

Halo kelimesinin İngilizce sözlükteki karşılığı “dini bir çizim veya resimde kutsal bir kişinin başının etrafında veya üzerinde duran bir ışık halkası” olarak tanımlanmaktadır (Cambridge Dictionary, t.y.). Thorndike (1920)’nin, Halo etkisinin algılarımızı nasıl etkilediğini tasvir etmek için kişinin olumlu bir özelliği temel alınarak diğer tüm niteliklerinin de iyi olduğunu varsaydığımızı, yani o kişiye Halo isimli kutsal ışık halkasını layık bulduğumuzu göstermesi açısından kavramı bu şekilde isimlendirdiği ifade edilmektedir (Suveren, 2022).

Halo etkisi; değerlendiricinin, benzer özellikleri aynı şekilde puanlamasına yol açan bir mantık hatası olarak ifade edilmektedir (Newcomb, 1931). Örneğin; kurallara uyan ve saygılı bir öğrencinin, öğretmeni tarafından başarılı bir öğrenci olarak değerlendirilerek akademik notunun yüksek puanlanması değerlendirmede Halo etkisinin varlığına işaret etmektedir. Öğretmenin bu davranışı öğrencinin genel izleniminin etkisinde kalarak ve bu etkiyi öğrencinin diğer bütün özelliklerine genelleyerek değerlendirme yaptığını göstermektedir (Karakoç-Alatlı, 2012). İnsanlar günlük yaşamda çok sayıda değerlendirme yaparak, yargılara varmakta ve bunlar sonucunda kararlar almaktadır. Aldıkları kararların objektif ve rasyonel olduğunu düşünseler de gerçek şu ki, insanların düşünceleri çoğu zaman bilinçsizce bilişsel ön yargılardan etkilenebilmektedir (Lance vd., 1994). Çevremizde çok fazla miktarda bilginin mevcut olmasına karşın karar vermek için kısıtlı zamanımız olması nedeniyle, zihnimize ulaşan her bilgiyi tam olarak işlemek ve analiz etmek imkânsız hale gelmektedir (Nufer, 2019). Bu nedenle, insanlar hızlı ve kolay karar vermeye yardımcı olan zihinsel kısayolları kullanma eğilimindedir. Sezgisel yöntemler içeren bu kısayolların genellikle doğru ve geçerli sonuçlara yol açtığı düşünülse de, bilişsel ön yargılara da oldukça duyarlı olmaktadır (Nufer & Alesi, 2018). Halo etkisi, bireylerin sosyal algısının birden fazla faktörden oluşması ve karmaşık bir süreç olması nedeniyle meydana gelmektedir. Başkaları hakkında izlenimler oluşturup, yargılarda bulunurken yalnızca nesnel bilgilere güvenmeyiz bunun yerine zihnimizde önceden edindiğimiz bilgilere uyan bir imaj oluşturma ve zihnimizin onay verdiği şekilde yorumlama çabası içerisine girmektedir. Şaşırtıcı şekilde ilgisiz olsalar da bazen bir kişinin karakterini o kişinin fiziksel çekiciliğine göre yargıladığımız anlar bizlere Halo etkisinin çalıştığını gösterir nitelikte kanıtlar sağlamaktadır (Nufer, 2018).

Algısal yanılsama olarak bilinen bilişsel ön yargılar günlük yaşamda oldukça yaygındır ve Halo etkisi bunlar arasında en sık karşılaşılanlarından birisidir. Halo etkisi kavramının, etkisinin ve sınırlarının daha net anlaşılabilmesi için farklı birçok ifade kullanılmıştır. Literatürde yer alan, dikkat çekici tanımlamalara örnek olarak; Kozlowski vd. (1986), insanların yapmış olduğu neredeyse tüm değerlendirmelerde Halo etkisinin var olabileceğini, Pike (1999), Halo etkisinin devamlı görülebildiğini, Cooper (1981) ise Halo etkisinin her an ve her durumda ortaya çıkabileceğini ve kaçınılmaz bir etki olduğunu ifade etmektedirler (Karakoç-Alatlı, 2012). Halo etkisi, bir kişi hakkındaki ilk olumlu yargının bilinçsizce bireyin bir bütün olarak algılanmasına neden olan bilişsel bir ön yargıdır. Kişi ya da nesne ile ilgili ilk izlenim oluşturulurken, güç veya güzellik gibi başlangıçtaki çekici bir özelliğin gözlemlenmesi, o kişi ya da nesneyi çekici kılabılır ve yeni karşıt bilgiler edinilse de bu izlenimin gözden geçirilmesini zorlaştırabilir (Rogers, 2005). Örneğin, çekici bir bireyin aynı zamanda ilginç, zeki veya komik olarak değerlendirilmesi, bu değerlendirmenin haklı olsun ya da olmasın Halo etkisi altında yapıldığına işaret etmektedir (Hickman & Lawrance, 2010).

Halo etkisi konusunda yapılan araştırmalar sonucu kavramla ilgili farklı tanımlar ortaya çıkmış olsa da, değerlendirici kaynaklı bir hata olması ve yaygın olarak görülmesiyle ilgili ortak görüşler bulunmaktadır (Nisbett & Wilson, 1977; Sigall & Ostrove; 1975). Bazen "fiziksel çekicilik klişesi" (Palmer & Peterson, 2016) veya “güzel olan aynı zamanda iyidir” (Landy & Sigall, 1974) ilkesi olarak da bilinen Halo etkisinin, bir kişiden hoşlandığımızda, genellikle o kişinin hakkında daha az şey bildiğimiz diğer özelliklerinin de olumlu olduğunu varsaymamızla ortaya çıktığı söylenebilir (Yavuz, 2022).

Spor ortamı psikomotor becerilerin ölçüldüğü ve değerlendirildiği bir alandır ve hakemlerin değerlendirme yaparken birden fazla kritere odaklanmasını gerektiren karmaşık bir süreç içermektedir (Turgut, 1993). Bu değerlendirme sonucunda önemli kararlar verileceği zaman, puanlamaların doğru ve adil olarak yapılması büyük önem kazanmaktadır. Ayrıca yapılan bu değerlendirmelerden zaman zaman yanlış veya hatalı sonuçlar çıktığı da gözlemlenebilmektedir (Arşan, 2012).

Buradan hareketle, spor müsabakaları ve yarışmalarında yapılan performans değerlendirmelerinde; hakemler sporcuların belirgin özelliklerinden etkilenmekte midir? Bu belirgin özelliğin etkisinde kalması yanlış veya hatalı değerlendirme yapmasına neden olmakta mıdır? Yapılan yanlış veya hatalı değerlendirmelerin sebebi Halo etkisinden mi kaynaklanmaktadır? gibi sorular araştırmacıların konuyla ilgili merak ettikleri ve bu araştırmanın ortaya çıkmasını sağlayan temel soruları oluşturmaktadır.

Araştırma kapsamında bu sorulara yanıt aranarak, sporda yapılan hakem değerlendirmelerinde, Halo etkisinin varlığına işaret eden ipuçlarının olup olmadığının öğrenilmesi hedeflenmektedir.

Spor hakemliği konusuyla ilgili alanyazın incelendiğinde, yapılan araştırmalarda çoğunlukla; karar verme, karar verme stilleri, iletişim becerileri, öz yeterlik, ahlaki tutumlar, hakemlik ve sorunları, hakemlerin görev, yetki ve sorumlulukları, ön yargı, hakem yanlılığı, ev sahibi avantajı ve kayırmacılık gibi konuların üzerinde durulduğu görülmüştür. Benzer şekilde Halo etkisini konu alan alanyazın incelendiğinde ise genellikle kişilik ve performans değerlendirme, eğitim alanında yapılan ölçme ve değerlendirme, pazarlama ve spor sponsorluğu konuları üzerinde durulduğu görülmüştür. Ancak, alanyazın genelinde sporda hakem değerlendirmeleri ile Halo etkisinin ilişkilendirildiği bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu doğrultuda konunun ilk kez araştırılıyor olması, araştırmanın özgün değerini ortaya koymaktadır. Ayrıca araştırma sonuçlarının alana ve bu konuda yapılacak sonraki çalışmalara katkı sağlaması beklenmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada, hakemlerin bazı tanımlayıcı değişkenlere göre sporcu performansları hakkında yaptıkları değerlendirmelerde Halo etkisi altında olup olmadıkları araştırılmıştır. Bu doğrultuda hakemlerin değerlendirme yaparken, sporcuyla ilgili algılarının ve buna bağlı olarak sergiledikleri tutumlarının Halo etkisi ile ilişkisi tarama modeli ile betimlenmeye çalışılmıştır. Bir insan grubundaki eğilimlerin açıklanması tarama modelleri ile yapılmaktadır. Tarama modeli, büyük bir grup insanın (evren) davranışlarındaki genel eğilimlerini, tutumlarını, görüşlerini, davranışlarını veya karakteristik özelliklerini tanımlamak için küçük bir grup insana (örneklem) anket veya soru formu uygulanan süreçlerdir (Cresswell, 2019).

2.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırma, hakemlerin bazı tanımlayıcı değişkenlere göre sporcu performansları hakkında yaptıkları değerlendirmelerde Halo etkisi altında olup olmadıklarını araştırmak amacıyla yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda hakemlerde ön yargı kavramı konusunda farkındalık yaratılarak, hakemlerin konuyla ilgili bilinçlenmesi ve bilgilendirilmesi hedeflenmiştir.

2.3. Araştırma Grubu

Halo etkisinin örtülü bir değişken olması sebebiyle ve hangi spor dalına ne kadar etki edebileceğinin belirlenebilmesi amacıyla, araştırmaya hem bireysel hem takım sporlarında görev alan hakemler dahil edilmiştir. Bu doğrultuda çalışmanın evrenini, çeşitli spor dallarında ve farklı klasmanlarda görev alan 2023 yılı için vizeli hakemler oluşturmaktadır. Örneklem belirlenirken kolay erişilebilmesi amacıyla, hakemler için bölge veya şehir ayrımı gözetilmemiştir. Homojen bir yapıda olmayan bu evren için örneklem sayısı belirlenirken, evreni bilinmeyen örneklem hesaplaması (Özdamar, 2003) yapılmış ve araştırmada 247 hakeme ulaşılmıştır.

2.4. Verilerin Toplanması

Araştırmada veri toplama aracı olarak, kişisel bilgi formu ve Sporda Hakem Değerlendirmelerinde Algılanan Halo Etkisi Ölçeği kullanılmıştır. Veri toplama araçları katılımcılara çevrimiçi anket yöntemi ile uygulanmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmacı tarafından oluşturulan ve katılımcıların demografik bilgilerinin yer aldığı bu form; cinsiyet, yaş, öğrenim düzeyi, hakemlik branşı, hakemlik klasmanı, hakemlik süresi ve spor geçmişi gibi sorulardan oluşmaktadır.

Sporda Hakem Değerlendirmelerinde Algılanan Halo Etkisi Ölçeği: Hakemlerin spor ortamlarında, sporcu performansı, kurallara uygunluk ve adaleti sağlamak gibi konularda yaptıkları değerlendirmeler ile Halo etkisi arasındaki ilişkiyi ölçmek amacıyla, İpin (2023) tarafından geliştirilen, geçerlik ve güvenilirliği sağlanmış (Cronbach Alpha=0.972), Sporda Hakem Değerlendirmelerinde Algılanan Halo Etkisi Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, “belirgin boyut etkisi”, “yetersiz ayırım etkisi” ve “genel izlenim etkisi” olmak üzere 3 alt boyuttan ve toplamda 27 maddeden oluşmaktadır. Ölçek puanlaması (1) Kesinlikle Katılmıyorum ile (5) Kesinlikle Katılıyorum arasında değişen 5’li Likert tipi ölçek şeklinde oluşturulmuştur. Ölçek geneli ve alt boyutlarının puanları hesaplanırken aritmetik ortalama alınmaktadır. Ölçekten alınabilecek puanlar; 1.00-1.79 arası “çok zayıf”, 1.80-2.59 arası “zayıf”, 2.60-3.39 arası “orta”, 3.40-4.19 arası “yüksek”, 4.20-5.00 arası “çok yüksek” olmak üzere 1 ile 5 arasında değişmektedir. Ölçekten ve alt boyutlardan alınan puanların yükselmesi Halo etkisinin yükseldiğini göstermektedir (İpin, 2023).

2.5. Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen veriler SPSS 22.0 ve AMOS programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin analizinde, katılımcıların tanımlayıcı özelliklerinin belirlenmesi için sayı, frekans ve yüzde analizleri, ölçek puanlarının değerlendirilmesinde ise minimum-maksimum düzeyleri, ortalama ve standart sapma analizleri yapılmıştır. Normal dağılıma sahip oldukları anlaşılan değişkenler için parametrik testler kullanılmıştır. Bu nedenle, ölçeğin hakemlerin tanımlayıcı özellikleriyle karşılaştırılması için ANOVA ve T-testi analizleri tercih edilmiştir. Gruplar arası farklılıkların belirlenebilmesi için ise Post-Hoc Tukey testi yapılmıştır.

3. BULGULAR

Araştırmaya katılan hakemlerin tanımlayıcı özelliklerine ait bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Hakemlerin Tanımlayıcı Özelliklerine İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımı

Değişkenler		Frekans (n)	Yüzde (%)	
Cinsiyet	Erkek	145	58,7	
	Kadın	102	41,3	
Yaş	30 ve Altı	69	27,9	
	31-40	70	28,3	
	41-50	70	28,3	
	51 ve Üzeri	38	15,4	
Öğrenim durumu	Lise	6	2,4	
	Ön Lisans	24	9,7	
	Lisans	168	68,0	
	Yüksek Lisans	32	13,0	
	Doktora	17	6,9	
Hakemlik branşı	Basketbol	30	12,1	
	Buz Pateni	19	7,7	
	Cimnastik	65	26,3	
	Dans Sporu	48	19,4	
	Sualtı Sporları	33	13,4	
	Voleybol	15	6,1	
	Yüzme	20	8,1	
	Diğer branşlar	17	6,9	
	Hakemlik düzeyi	Aday Hakem	32	13,0
		İl Hakemi	71	28,7
Ulusal Hakem		106	42,9	
Uluslararası Hakem		38	15,4	
Hakemlik süresi	1-5 Yıl	89	36,0	
	6-10 Yıl	60	24,3	
	11-15 Yıl	26	10,5	
	15 Yıldan Fazla	72	29,1	
Spor geçmişi	Profesyonel	96	38,9	
	Amatör	104	42,1	
	Yok	47	19,0	

Hakemlerin ölçekten aldıkları Halo etkisi puanları incelendiğinde; “Halo etkisi genel” ortalaması zayıf, “belirgin boyut etkisi” ortalaması zayıf, “yetersiz ayırım etkisi” ortalaması çok zayıf ve “genel izlenim etkisi” ortalaması zayıf olarak saptanmıştır (Tablo 2).

Tablo 2. Hakemlerin Ölçekten Aldıkları Halo Etkisi Puan Ortalamaları

Ölçek Boyutları	N	Ort	Ss	Min.	Maks.	Ölçek Min-Maks
Halo Etkisi Genel	247	1,94	0,84	1,00	4,59	1-5
Belirgin Boyut Etkisi	247	1,93	1,01	1,00	4,58	1-5
Yetersiz Ayırım Etkisi	247	1,58	0,71	1,00	4,44	1-5
Genel İzlenim Etkisi	247	2,48	0,99	1,00	4,83	1-5

Hakemlerin Halo etkisi puanlarının cinsiyete göre farklılaşma durumu incelendiğinde; “genel izlenim etkisi” puanları anlamlı farklılık göstermektedir ($p < 0,05$). Kadınların “genel izlenim etkisi” puanları ($\bar{x}=2,66$), erkeklerin “genel izlenim etkisi” puanlarından ($\bar{x}=2,36$) yüksek bulunmuştur. Hakemlerin “halo etkisi genel”, “belirgin boyut etkisi” ve “yetersiz ayırım etkisi” puanları ise cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermemektedir (Tablo 3).

Tablo 3. Halo Etkisi Puanlarının Cinsiyete Göre Farklılaşma Durumu

	Grup	N	Ort	Ss	t	p
Halo Etkisi Genel	Erkek	145	1,85	0,86	-1,869	0,063
	Kadın	102	2,06	0,80		
Belirgin Boyut Etkisi	Erkek	145	1,85	1,03	-1,566	0,119
	Kadın	102	2,05	0,98		
Yetersiz Ayırım Etkisi	Erkek	145	1,53	0,74	-1,407	0,161
	Kadın	102	1,66	0,67		
Genel İzlenim Etkisi	Erkek	145	2,36	1,01	-2,392	*0,018
	Kadın	102	2,66	0,94		

Hakemlerin Halo etkisi puanlarının yaşa göre farklılaşma durumu incelendiğinde; “Halo etkisi genel”, “belirgin boyut etkisi”, “yetersiz ayırım etkisi” ve “genel izlenim etkisi” puanları anlamlı farklılık göstermektedir ($p<0,05$) (Tablo 4).

Tablo 4. Halo Etkisi Puanlarının Yaşa Göre Farklılaşma Durumu

	Grup	N	Ort	Ss	F	p	Fark
Halo Etkisi Genel	30 ve Altı (1)	69	1,95	0,90	6,880	*0,000	3>2;1>4; 2>4;3>4
	31-40 (2)	70	1,92	0,89			
	41-50 (3)	70	2,20	0,80			
	51 ve Üzeri (4)	38	1,46	0,37			
Belirgin Boyut Etkisi	30 ve Altı (1)	69	1,94	1,04	7,231	*0,000	3>1;3>2; 1>4;2>4; 3>4
	31-40 (2)	70	1,86	1,03			
	41-50 (3)	70	2,28	1,07			
	51 ve Üzeri (4)	38	1,38	0,39			
Yetersiz Ayırım Etkisi	30 ve Altı (1)	69	1,59	0,79	4,959	*0,002	1>4;2>4; 3>4
	31-40 (2)	70	1,64	0,76			
	41-50 (3)	70	1,73	0,68			
	51 ve Üzeri (4)	38	1,20	0,32			
Genel İzlenim Etkisi	30 ve Altı (1)	69	2,50	1,12	4,736	*0,003	1>4;2>4; 3>4
	31-40 (2)	70	2,44	1,07			
	41-50 (3)	70	2,76	0,87			
	51 ve Üzeri (4)	38	2,02	0,61			

Hakemlerin Halo etkisi puanlarının öğrenim durumuna göre farklılaşma durumu incelendiğinde; “Halo etkisi genel”, “belirgin boyut etkisi”, “yetersiz ayırım etkisi” ve “genel izlenim etkisi” puanları anlamlı farklılık göstermektedir ($p<0,05$) (Tablo 5).

Tablo 5. Halo Etkisi Puanlarının Öğrenim Durumuna Göre Farklılaşma Durumu

	Grup	N	Ort	Ss	F	p	Fark
Halo Etkisi Genel	Lise (1)	6	1,61	0,06	5,607	*0,000	3>2;4>2; 5>2;4>3; 5>3
	Ön Lisans (2)	24	1,40	0,36			
	Lisans (3)	168	1,92	0,85			
	Yüksek Lisans (4)	32	2,31	0,94			
	Doktora (5)	17	2,32	0,71			
Belirgin Boyut Etkisi	Lise (1)	6	1,37	0,41	4,709	*0,001	4>1;3>2; 4>2;5>2; 4>3
	Ön Lisans (2)	24	1,32	0,43			
	Lisans (3)	168	1,92	1,05			
	Yüksek Lisans (4)	32	2,35	1,05			
	Doktora (5)	17	2,26	0,74			
Yetersiz Ayırım Etkisi	Lise (1)	6	1,11	0,12	7,444	*0,000	4>1;5>1; 3>2;4>2; 5>2;4>3; 5>3
	Ön Lisans (2)	24	1,13	0,27			
	Lisans (3)	168	1,55	0,69			
	Yüksek Lisans (4)	32	1,90	0,84			
	Doktora (5)	17	2,09	0,70			
Genel İzlenim Etkisi	Lise (1)	6	2,83	0,36	3,726	*0,006	3>2;4>2; 5>2;4>3
	Ön Lisans (2)	24	1,95	0,64			
	Lisans (3)	168	2,44	1,03			
	Yüksek Lisans (4)	32	2,87	1,02			
	Doktora (5)	17	2,81	0,84			

Hakemlerin Halo etkisi puanlarının hakemlik düzeyine göre farklılaşma durumu incelendiğinde; “genel izlenim etkisi” puanları anlamlı farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Hakemlerin “Halo etkisi genel”, “belirgin boyut etkisi”, “yetersiz ayırım etkisi” puanları hakemlik düzeyine göre anlamlı farklılık göstermemektedir (Tablo 6).

Tablo 6. Halo Etkisi Puanlarının Hakemlik Düzeyine Göre Farklılaşma Durumu

	Grup	N	Ort	Ss	F	p	Fark
Halo Etkisi Genel	Aday Hakem (1)	32	1,87	0,70	2,178	0,091	
	İl Hakemi (2)	71	2,15	0,96			
	Ulusal Hakem (3)	106	1,85	0,81			
	Uluslararası Hakem (4)	38	1,84	0,73			
Belirgin Boyut Etkisi	Aday Hakem (1)	32	1,85	1,08	1,343	0,261	
	İl Hakemi (2)	71	2,12	1,09			
	Ulusal Hakem (3)	106	1,90	1,01			
	Uluslararası Hakem (4)	38	1,74	0,76			
Yetersiz Ayrım Etkisi	Aday Hakem (1)	32	1,49	0,47	2,522	0,058	
	İl Hakemi (2)	71	1,75	0,91			
	Ulusal Hakem (3)	106	1,47	0,62			
	Uluslararası Hakem (4)	38	1,67	0,66			
Genel İzlenim Etkisi	Aday Hakem (1)	32	2,50	0,87	4,373	*0,005	2>3 2>4
	İl Hakemi (2)	71	2,82	1,00			
	Ulusal Hakem (3)	106	2,31	1,01			
	Uluslararası Hakem (4)	38	2,32	0,91			

Hakemlerin Halo etkisi puanlarının hakemlik süresine göre farklılaşma durumu incelendiğinde; “Halo etkisi genel”, “belirgin boyut etkisi”, “yetersiz ayırım etkisi” ve “genel izlenim etkisi” puanları anlamlı farklılık göstermemektedir ($p<0,05$) (Tablo 7).

Tablo 7. Halo Etkisi Puanlarının Hakemlik Süresine Göre Farklılaşma Durumu

	Grup	N	Ort	Ss	F	p
Halo Etkisi Genel	1-5 Yıl	89	1,96	0,89	0,716	0,543
	6-10 Yıl	60	2,04	0,88		
	11-15 Yıl	26	1,90	0,78		
	15 Yıldan Fazla	72	1,83	0,75		
Belirgin Boyut Etkisi	1-5 Yıl	89	1,95	1,04	0,158	0,925
	6-10 Yıl	60	1,99	1,09		
	11-15 Yıl	26	1,88	0,90		
	15 Yıldan Fazla	72	1,88	0,96		
Yetersiz Ayrım Etkisi	1-5 Yıl	89	1,61	0,82	0,682	0,564
	6-10 Yıl	60	1,67	0,72		
	11-15 Yıl	26	1,55	0,65		
	15 Yıldan Fazla	72	1,50	0,57		
Genel İzlenim Etkisi	1-5 Yıl	89	2,52	1,05	2,442	0,065
	6-10 Yıl	60	2,71	0,93		
	11-15 Yıl	26	2,47	0,98		
	15 Yıldan Fazla	72	2,25	0,96		

Hakemlerin Halo etkisi puanlarının spor geçmişine göre farklılaşma durumu incelendiğinde; “Halo etkisi genel”, “belirgin boyut etkisi”, “yetersiz ayırım etkisi” ve “genel izlenim etkisi” puanları anlamlı farklılık göstermektedir ($p<0,05$) (Tablo 8).

Tablo 8. Halo Etkisi Puanlarının Spor Geçmişine Göre Farklılaşma Durumu

	Grup	N	Ort	Ss	F	p	Fark
Halo Etkisi Genel	Profesyonel (1)	96	1,72	0,65	5,400	*0,005	2>1 3>1
	Amatör (2)	104	2,06	0,88			
	Yok (3)	47	2,11	1,01			
Belirgin Boyut Etkisi	Profesyonel (1)	96	1,69	0,83	4,639	*0,011	2>1 3>1
	Amatör (2)	104	2,07	1,09			
	Yok (3)	47	2,11	1,10			
Yetersiz Ayrım Etkisi	Profesyonel (1)	96	1,44	0,50	3,655	*0,027	2>1 3>1
	Amatör (2)	104	1,64	0,76			
	Yok (3)	47	1,76	0,93			
Genel İzlenim Etkisi	Profesyonel (1)	96	2,21	0,92	5,907	*0,003	2>1 3>1
	Amatör (2)	104	2,65	0,97			
	Yok (3)	47	2,67	1,10			

Hakemlerin Halo etkisi puanlarının spor geçmişine göre farklılaşma durumu incelendiğinde; “Halo etkisi genel”, “belirgin boyut etkisi”, “yetersiz ayırım etkisi” ve “genel izlenim etkisi” puanları anlamlı farklılık göstermektedir ($p<0,05$) (Tablo 9).

Tablo 9. Halo etkisi puanlarının hakemlik branşına göre farklılaşma durumu

	Grup	N	Ort	Ss	F	p	Fark
Halo Etkisi Genel	Basketbol (1)	30	2,10	0,73	22,234	*0,000	2>1;1>3;2>3
	Buz Pateni (2)	19	3,40	0,61			
	Cimnastik (3)	65	1,77	0,68			
	Dans Sporu (4)	48	1,97	0,83			
	Sualtı Sporları (5)	33	1,24	0,27			
	Voleybol (6)	15	2,45	0,74			
	Yüzme (7)	20	1,45	0,43			
	Diğer (8)	17	2,04	0,64			
Belirgin Boyut Etkisi	Basketbol (1)	30	2,22	1,15	15,800	*0,000	2>1;1>3;2>3
	Buz Pateni (2)	19	3,51	0,72			
	Cimnastik (3)	65	1,79	0,89			
	Dans Sporu (4)	48	1,79	0,98			
	Sualtı Sporları (5)	33	1,17	0,30			
	Voleybol (6)	15	2,36	0,57			
	Yüzme (7)	20	1,45	0,58			
	Diğer (8)	17	2,22	0,97			
Yetersiz Ayrım Etkisi	Basketbol (1)	30	1,45	0,38	26,025	*0,000	2>1;6>1;2>3
	Buz Pateni (2)	19	2,98	0,67			
	Cimnastik (3)	65	1,48	0,53			
	Dans Sporu (4)	48	1,67	0,74			
	Sualtı Sporları (5)	33	1,06	0,13			
	Voleybol (6)	15	2,02	0,93			
	Yüzme (7)	20	1,11	0,20			
	Diğer (8)	17	1,60	0,31			
Genel İzlenim Etkisi	Basketbol (1)	30	2,85	0,82	19,827	*0,000	2>1;1>3;2>3
	Buz Pateni (2)	19	3,82	0,42			
	Cimnastik (3)	65	2,13	0,93			
	Dans Sporu (4)	48	2,80	0,88			
	Sualtı Sporları (5)	33	1,65	0,63			
	Voleybol (6)	15	3,30	0,84			
	Yüzme (7)	20	1,93	0,62			
	Diğer (8)	17	2,34	0,76			

4. TARTIŞMA

Araştırma sonucunda, hakemlerin Halo etkisine yönelik aldıkları aritmetik puan ortalamaları incelendiğinde; “Halo etkisi genel” ortalaması zayıf, “belirgin boyut etkisi” ortalaması zayıf, “yetersiz ayırım etkisi” ortalaması çok zayıf, “genel izlenim etkisi” ortalaması zayıf olarak saptanmıştır (Tablo 2). Elde edilen bulgular doğrultusunda sporda hakem değerlendirmelerinde düşük seviyelerde Halo etkisine rastlanmıştır. Elde edilen bu sonuç, alanyazında yer alan ve spor ortamlarında Halo etkisinin varlığına dair kanıtlar sunan bazı çalışmaların bulgularını desteklemektedir (Nufer & Alesi, 2018; Nufer, 2019; Nufer, 2018). Ayrıca, Halo etkisinin değerlendirme yapılan çoğu durumda ortaya çıkabildiği ve neredeyse kaçınılmaz olduğu bulgusuyla da örtüşmektedir (Cooper, 1981; Kozlowski vd., 1986; Pike, 1999). Hakemlerin ölçek alt boyutlarından aldıkları puanlara bakıldığında, en yüksek puanın “genel izlenim etkisi” alt boyutunda toplandığı görülmektedir. Bu sonuç; Lance vd. (1994)’ün Halo etkisinin modellerini test ettikleri araştırmada elde ettikleri, genel izlenim modelinde gözlemlenen Halo etkisinin daha belirgin olduğu ve her koşulda ortaya çıktığı bulgusunu da desteklemektedir. Araştırmanın sonuçları, hakem değerlendirmeleri ile Halo etkisi arasındaki ilişki adına önemli çıkarımlar içerse de, daha net yargılara ulaşmak için konuyla ilgili çalışmaların daha büyük ve spesifik gruplar ile derinleştirilmesi önerilmektedir.

Hakemlerin cinsiyete göre; “genel izlenim etkisi” puanları anlamlı farklılık göstermektedir (Tablo 3). Kadınların “genel izlenim etkisi” puanları, erkeklerin “genel izlenim etkisi” puanlarından yüksek bulunmuştur. Elde edilen bu bulgular, alanyazında Halo etkisi ile cinsiyet değişkeni arasındaki ilişkiyi konu alan bazı çalışmaların, “kadınlar erkeklere kıyasla yaptıkları değerlendirmelerde daha fazla Halo etkisi göstermektedirler” bulgularını desteklemektedir (Miller, 1970; Sapiro & Tagiuri, 1959; Lucker vd., 1981).

Hakemlerin yaşa göre; “Halo etkisi genel”, “belirgin boyut etkisi”, “yetersiz ayırım etkisi” ve “genel izlenim etkisi” puanları anlamlı farklılık göstermektedir (Tablo 4). Araştırmanın sonuçlarına göre, genel olarak yaş düştükçe Halo puanlarının arttığı gözlemlense de “belirgin boyut etkisi”, “yetersiz ayırım etkisi” ve “genel izlenim etkisi” boyutlarında büyük yaş gruplarının da yüksek puanlar aldıkları saptanmıştır. Alanyazın incelendiğinde, Larose & Standing (1998) yaptıkları çalışmada, yaşlanmanın bireylere olgunluk getirerek, olgun insanların ön yargılarından sıyrılacakları yönünde bir hipotez öne sürmüşlerdir. Ancak araştırma sonuçları Halo etkisinin genç yaşlardan ileri yaşlara kadar geniş bir aralıkta görülebildiğini göstermiştir. Mevcut araştırmanın bulguları, bahsi geçen çalışmadan elde edilen, Halo etkisinin yaşa göre

farklılaşmadığı ve her yaşta gözlemlenebildiği bulgusunu desteklemektedir (Larose & Standing, 1998). Halo etkisinin bu özelliğini, sosyal psikoloji biliminin çalışma konusu olan ve bireyin herhangi bir duruma, olaya ya da nesneye karşı olumlu veya olumsuz tepki gösterme eğilimi olarak ifade edilen tutumlarla açıklayabiliriz (Allport, 1979). Çünkü Halo etkisi bilişsel bir ön yargı olarak ifade edilmekte, ön yargılar ise bireylerin yaşantıları boyunca oluşturdukları kişisel tutumlarından kaynaklanmaktadır (Morgan, 2015). Öğrenme yoluyla edinilen tutumların önemli bir bölümünün insan yaşamının ilk 20-25 yılı içerisinde olduğu ve yaşam boyu devam eden bir süreç olduğu, oluşan tutumların 30’lu yaşlarda son şeklini aldığı ve daha sonra çok az değişebildiği ifade edilmektedir (Morgan, 2015; Hotaman, 1995; Aiken, 2009; Fishbein & Ajzen, 1975). Buradan hareketle, bireylerin genç yaşlarda edinmiş oldukları ön yargılı tutumları, çeşitli nedenlerle terk edilmesi yönünde bir algı oluşmadıkça hayat boyu varlığını sürdürebilir ve bu da, Halo etkisi ön yargısının her yaşta görülmesiyle ilişkili olabilir.

Hakemlerin öğrenim durumuna göre; “Halo etkisi genel”, “belirgin boyut etkisi”, “yetersiz ayırım etkisi” ve “genel izlenim etkisi” puanları anlamlı farklılık göstermektedir (Tablo 5). Genel olarak öğrenim durumu seviyesi yükseldikçe Halo etkisi puanlarının arttığı saptanmıştır. Hakemlik alanyazını incelendiğinde, Atılğan & Tükel (2019) hakemlerin karar verme stillerini incelemiş ve lisansüstü mezunu hakemlerin dikkatli karar verme stillerinin lisans mezunu hakemlerin dikkatli karar verme stillerinden yüksek olduğunu bulmuşlardır. Benzer şekilde Dinçer (2013), spor yöneticileri arasında doktora mezunu olanların dikkatli karar verme stillerinin, yüksek lisans mezunu olanlardan daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu durumun sebebi öğrenim durumu arttıkça kişilerin bilgi, birikim ve deneyimlerinin de artması ve bunun sonucunda doğru kararlar alma yetilerinin gelişmesi olabilir. Buna göre mevcut araştırmadan elde edilen bulgular bahsi geçen çalışmaların bulgularıyla çelişmektedir. Bunun sebebinin ise Halo etkisinin kontrol altına alınmasındaki zorluk olduğu söylenebilir. Değerlendirmelerde karşılaşılan Halo etkisi; puanlama yapılan zaman, puanlanan kişi, puanlama boyutları ve bu faktörlerin birleşimi gibi birçok faktörden etkilenerek değişkenlik gösterebilir (Kozlowski vd., 1986; Murphy & Anhalt, 1992; Aamodt; 2015). Onun bu özelliği ise kontrol edilemez olmasına ve her koşulda ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Cooper, 1981; Pike, 1999). Halo etkisi kavramını daha iyi anlamak ve kavram ile ilgili daha net yargılara ulaşabilmek adına konuyla ilgili çalışmaların derinleştirilmesi önerilmektedir.

Hakemlerin hakemlik düzeyine göre; “genel izlenim etkisi” puanları anlamlı farklılık göstermektedir (Tablo 6). Hakemlik düzeyi yükseldikçe Halo etkisi puanlarının azaldığı saptanmıştır. Araştırmanın sonuçları, işinde daha deneyimli değerlendiricilerin daha güvenilir puanlamalar yaptığı sonucuna ulaşan Jurgensen (1950)’nin bulgularını (Landy & Farr, 1980; Mandell, 1956; Jurgensen, 1950) ve mesleki bilginin arttıkça Halo etkisinin azalacağı yönünde görüş öne süren Kozlowski ve meslektaşları (1986)’nın bulgularını desteklemektedir (Kozlowski vd., 1986; Kozlowski & Kirsch, 1987). Araştırmadan elde edilen bulgular, uzman değerlendiricilerin, uzman olmayan değerlendiricilere göre daha az Halo etkisi gösterdiğini öne süren bir başka çalışmanın bulgularını da desteklemektedir (Dennis, 2007). Ayrıca çalışmanın sonuçları, ilköğretim öğrencilerinin başarısının değerlendirilmesi ile Halo etkisi arasındaki ilişkinin incelendiği bir çalışmada elde edilen, değerlendirici konumundaki öğretmenlerin alan bilgisinin arttıkça Halo etkisi kaynaklı eğilimlerinin azaldığı bulgusuyla örtüşmektedir (Karakuş, 2008).

Hakemlerin hakemlik süresine göre; “Halo etkisi genel”, “belirgin boyut etkisi”, “yetersiz ayırım etkisi” ve “genel izlenim etkisi” puanları anlamlı farklılık göstermemektedir (Tablo 7). Ancak Tablo 7 incelendiğinde, tüm ölçek boyutları için genel olarak hakemlik süresi arttıkça, hakemlerin almış oldukları Halo etkisi puanlarında bir düşüş olduğu görülmektedir. Araştırmadan elde edilen bu bulgu, Mandell (1956)’nın dört yıldan fazla yöneticilik deneyimi olan değerlendiricilerin, daha az deneyimli değerlendiricilere göre yaptıkları değerlendirmelerde daha hoşgörülü davranma eğiliminde oldukları bulgusuyla benzeşmektedir (Landy & Farr, 1980). Ayrıca bu sonuç, alanyazında hakemlik deneyimi arttıkça hakemlerin karar verme sürecinin pozitif yönde gelişme gösterdiğini ileri süren çalışmaların sonuçlarıyla da ilişkilendirilebilir (Atılğan & Tükel, 2019; Sarıdede, 2018; Rainey & Hardy, 1999). Bu durum; hakemlik süresinin artması hakemlerin tecrübelerini arttırmakta ve bu da, hakemlerin karar verme sürecini olumlu etkilemektedir şeklinde yorumlanabilir.

Hakemlerin spor geçmişine göre; “Halo etkisi genel”, “belirgin boyut etkisi”, “yetersiz ayırım etkisi” ve “genel izlenim etkisi” puanları anlamlı farklılık göstermektedir (Tablo 8). Spor geçmişi olmayan ve amatör spor geçmişi olan hakemlerin, profesyonel spor geçmişi olanlara kıyasla Halo etkisi puanlarının yüksek olduğu saptanmıştır. Elde edilen bu bulguya göre, profesyonel sporcu geçmişi olan hakemlerin, sporcuyla ilgili değerlendirme yaparken genel olarak Halo etkisine daha az maruz kaldıkları görülmektedir. Bu durumun sebepleri, sporcu geçmişine sahip oldukları için sporcu ile daha rahat bir şekilde empati

kurabilmeleri ve bunun sonucunda da sporcunun birbirinden farklı ve ilgisiz özellikleri arasında ayırım yapabilmeleri olabilir.

Hakemlerin hakemlik branşına göre; “Halo etkisi genel”, “belirgin boyut etkisi”, “yetersiz ayırım etkisi” ve “genel izlenim etkisi” puanları anlamlı farklılık göstermektedir (Tablo 9). Elde edilen bulgulara göre, takım sporları arasında basketbol ve voleybol branşlarında görev yapan hakemlerin diğer branşlara kıyasla Halo etkisi puanlarının yüksek olduğu görülmektedir. Buradan hareketle, basketbol ve voleybol gibi takım sporlarında hakemler verdikleri kararlarda Halo etkisine maruz kalıyor olabilirler ki bu da, hatalı ya da yanlı kararlar almalarına sebep oluyor olabilir. Ancak bu durumun tek nedeni Halo etkisi olmamakla birlikte, Halo etkisi dışında farklı etkenlerden de kaynaklanıyor olabilir. Bunun yanında Cimnastik, Buz pateni ve Dans gibi bireysel branşlarda, takım sporlarına kıyasla Halo etkisi puanlarının yüksek olduğu saptanmıştır. Bahsi geçen branşlarda sporcular bireysel olarak performanslarını sergilemekte ve hakemler ilgili branşın kuralları dâhilinde sporcunun performansına göre öznel bir değerlendirme yaparak sporcuya puan vermektedir. Bu noktada hakemlerin değerlendirme yaparken, sporcunun performansı dışında farklı özelliklerinin etkisi altında kalma olasılıklarının mümkün olduğu düşünülmekte ve bu durum sonraki çalışmalar için derinlemesine incelenmesi gereken bir konu olarak görülmektedir.

5. SONUÇ

Özetle, günümüz koşullarında hızla gelişen ve bir endüstri kolu haline gelen spor olgusunda, seyircisi ve sporcusu fark etmeksizin tüm katılımcılar için kazanmak kavramı çok önemli bir ölçüt haline gelmiştir (Ateş, 2020). Sporun profesyonelleşmesiyle birlikte rekabetin arttığı, mücadelenin yoğun yaşandığı ve katılımcılar tarafından büyük anlamlar yüklenen spor müsabakalarında, hakemlerden beklenen, kazanan tarafın eşit ve adil bir şekilde tayin edilmesi olmaktadır. Ancak spor ortamlarında hakemler tarafından zaman zaman yanlı ve hatalı kararlar alındığı gözlemlenmektedir. Sporda hakem değerlendirmelerinde karşılaşılan yanlı ya da hatalı kararlar için birçok neden sayılabilir. Bu nedenlerden birisi ve belki de en güçlüsü ön yargılı tutumlar olabilir. Ön yargı birçok çeşidi olan psikolojik bir kavram olarak bilinmektedir (Allport, 1979). Halo etkisi ise bu ön yargılar arasında günlük hayatta en sık rastlanılan türü olarak bilinmektedir (Fiscaro & Lance, 1990). Halo etkisi, diğer birçok psikolojik kavram gibi örtülü bir değişken olması sebebiyle etkisinin veya gücünün ölçülebilmesi oldukça zor olan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte yapılan çalışmalar sayesinde önemli bazı ipuçlarına da ulaşılabilmektedir (Bartlett, 1983). Hakemlik; fiziksel, zihinsel ve psikolojik boyutları içinde barındıran çok yönlü bir iş olarak ifade edilmektedir (Efe vd., 2008). Hakemler bazı müsabakalarda çok kısa zaman dilimlerinde, çok önemli kararlar almak zorunda kalabilmektedirler. Tüm bunların yanında hakemler insan doğası gereği bazı kişisel tutumlara sahip olabilirler ve bu kişisel tutumları yaptıkları değerlendirmeleri etkiliyor olabilir. Dahası öyle olsa bile bu durumun farkında olmayabilirler. Dolayısıyla araştırma kapsamında hakemlerde ön yargı kavramı konusunda farkındalık yaratılarak, hakemlerin konuyla ilgili bilinçlenmesi ve bilgilendirilmesi hedeflenmiştir. Bu farkındalık sayesinde hakemlik kimliğinin gerektirdiği şekilde ahlaki ve etik davranabilen, objektif değerlendirmeler yapabilen hakemlerin ve kimsenin haksızlığa uğramadığı eşit ve adil bir şekilde yönetilen müsabakaların sayısının artacağı düşünülmektedir.

6. ÖNERİLER

Konuyla ilgili sonraki çalışmaların daha büyük evren ve örneklemeler üzerinde uygulanması, anlamlı bulgular elde edilmesini sağlayabilir.

Hakemler takım sporlarında oyun kuralları dâhilinde kararlar vermektedir. Bireysel sporlarda ise sporcular hakkında öznel değerlendirmeler yapmaktadırlar. Bu nedenle bireysel değerlendirmelerin yapıldığı spor branşlarında görev yapan hakemler üzerinde yoğunlaşmak konuyla ilgili daha net ipuçları sağlayabilir.

Sonraki araştırmaların branş özelinde hakemlere uygulanması ve bulguların karşılaştırılması farklı bir bakış açısı sağlayabilir.

Hakem değerlendirmelerinde görülen ön yargılı tutumlara uluslararası spor müsabakalarında daha sık rastlanması sebebiyle, sonraki çalışmalar uluslararası klasmanda görev alan hakemler üzerinde uygulanabilir.

Konuyla ilgili araştırmalar her geçen gün gelişen yapay zeka çalışmalarına entegre edilerek uygulamalar yapılabilir.

Küresel çapta kültürel farklılıkların ortaya konulması amacıyla, sonraki çalışmalar farklı kültürlerle de uygulanabilir.

Etik Metni: Bu çalışmanın etik uygunluğu, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulunun 29/11/2022 tarihli ve 220174/147 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Çıkar Çatışması: Bu çalışmada yazarlar arasında herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Yazar Katkı Oranı: Bu çalışmada bütün yazarların katkı oranları eşittir.

KAYNAKÇA

- Aiken, L. R. (2009). *Psychological testing and assessment*. Pearson Education India.
- Allport, G. W. (1979). *The nature of prejudice* (25th anniversary edition). Addison-Wesley Publishing Company.
- Arsan, N. (2012). *Buz pateninde hakem değerlendirmelerinin genellenabilirlik kuramı ve rasch modeli ile incelenmesi*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara.
- Ateş, G. (2020). *Voleybol ligleri hakemlerinin düşünme stilleri*. Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Atılğan, D., & Tükel, Y. (2019). Hakemlerin karar verme stillerinin incelenmesi. *Sport Sciences*, 14(2), 22-32. <http://dx.doi.org/10.12739/NWSA.2019.14.2.2B0119>
- Bartlett, C. J. (1983). What's the difference between valid and invalid halo? Forced choice measurement without forcing a choice. *Journal of Applied Psychology*, 68(2), 218-226. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.68.2.218>
- Borman, W. C. (1975). Effects of instructions to avoid halo error on reliability and validity of performance evaluation ratings. *Journal of Applied Psychology*, 60(5), 556- 560. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.60.5.556>
- Cambridge Dictionary. (t.y.). Halo. in English dictionary. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/halo>
- Cooper, W. H. (1981). Ubiquitous halo. *Psychological Bulletin*, 90(1), 218-244. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.90.2.218>
- Creswell, J. W. (2019). *Eğitim araştırmaları* (2. baskı) (Çeviri Editörü: Halil Ekşi). Limit Ofset.
- Çelik, D. Ö. (2020). Farklı spor dallarında görev yapan hakemlerin karar verme stillerinin incelenmesi. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 5(4), 385-398. <https://doi.org/10.31680/gaunjss.776473>
- Dennis, I. (2007). Halo effects in grading students projects. *Journal of Applied Psychology*, 92(4), 1169-1176. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.92.4.1169>
- Dinçer, N. (2013). *Spor yöneticilerinin karar verme stilleri ile problem çözme becerileri üzerine bir araştırma*. Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara.
- Durna, E. (1997). *Türkiye'de futbol ve hakem*. Yıldızlar Matbaacılık.
- Eroğlu, S. Y. (2018). *Hakemlerin ahlaki olgunluk ve empati düzeylerinin karar verme stillerine etkisinin incelenmesi*. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Kütahya.
- Efe, M., Öztürk, F., & Koparan, Ş. (2008). Bursa ilindeki faal futbol hakemlerinin problem çözme ve atılğanlık düzeylerinin belirlenmesi. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*. 6(29), 49-58. https://doi.org/10.1501/Sporm_0000000092
- Fishbein, M., & Ajzen, I. (1975). *Belief, attitude, intention and behaviour*. Addison-Wesley Publishing Company.
- Fisicaro, S. A., & Lance, C. E. (1990). Implications of three causal models for the measurement of halo error. *Applied Psychological Measurement*, 14(4), 419- 429. <https://doi.org/10.1177/014662169001400407>
- Hickman, T. M., & Lawrence, K. E. (2010). The halo effect of goodwill sponsorship versus the pitchfork effect of supporting the enemy. *Journal of Sponsorship*, 3(3), 265-276.

- Hotaman, D. (1995). *Gülhane askeri tıp akademisi sağlık meslek yüksekokulu hemşirelik bölümü öğrencilerinin tutumları ile akademik başarıları arasındaki ilişki*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- İpin, Y. Ç. (2023). *Sporda hakem değerlendirmelerinde algılanan halo etkisi: Bir ölçek geliştirme çalışması*. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Muğla.
- Jurgensen, C. E. (1950). Intercorrelations in merit rating traits. *Journal of Applied Psychology*, 34, 240-243. <https://doi.org/10.1037/h0062163>
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). *Günümüzde insan ve insanlar*. Evrim Yayınları.
- Karakoç-Alatlı, B. (2012). *Başarının değerlendirilmesinde algılanan halo etkisi ölçeği'nin geliştirilmesi*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Karakuş, M. A. (2008). *İlköğretim öğrencilerinin başarılarının değerlendirilmesinde hale etkisi*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Kasap, H. (1997). *Beden eğitimi*. Morpa Spor Ansiklopedisi, 1, 156-160.
- Kozlowski, S. W. J., Kirsch, M. P., & Chao, G. T. (1986). Job knowledge, ratee familiarity and halo error: An exploration. *Journal of Applied Psychology*, 71(1), 45-49. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.71.1.45>
- Kozlowski, S. W. J., & Kirsch, M. P. (1987). The systematic distortion hypothesis, halo, and accuracy: An individual-level analysis. *Journal of Applied Psychology*, 72(2), 252-261. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.72.2.252>
- Lance, C. E., LaPointe, J. A., & Stewart, A. M. (1994). A test of the context dependency of three causal models of halo rater error. *Journal of Applied Psychology*, 79(3), 332-340. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.79.3.332>
- Landy, D., & Sigall, H. (1974). Beauty is talent: Task evaluation as a function of the performer's physical attractiveness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 29(3), 299-304. <https://doi.org/10.1037/h0036018>
- Landy, F. J., & Farr, J. L. (1980). Performance rating. *Psychological Bulletin*, 87(1), 72-107. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.87.1.72>
- Larose, H., & Standing, L. (1998). Does the halo effect occur in the elderly? *Social Behavior and Personality*, 26(2), 147-150. <https://doi.org/10.2224/sbp.1998.26.2.147>
- Lucker, G. W., Beane, W. E., & Helmreich, R. L. (1981). The strength of the halo effect in physical attractiveness research. *Journal of Psychology*, 107, 69-75. <https://doi.org/10.1080/00223980.1981.9915206>
- Mandell, M. M. (1956). Supervisory characteristics and ratings: A summary of recent research. *Personnel Psychology*, 32, 435-440.
- Miller, A. G. (1970). Role of physical attractiveness in impression formation. *Psychonomic Science*, 19(4), 241-243. <https://doi.org/10.3758/BF03328797>
- Morgan, C. T. (2015). *Psikolojiye giriş* (Ed. Sirel Karakaş ve Rükzan Eski) (22. Baskı). Eğitim Yayınevi.
- Murphy, K. R., & Anhalt, R. L. (1992). Is halo error a property of the rater, ratees, or the specific behaviors observed? *Journal of Applied Psychology*, 77(4), 494-500. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.77.4.494>
- Murphy, K. R., Jako, R. A., & Anhalt, R. L. (1993). Nature and consequences of halo error: A critical analysis. *Journal of Applied Psychology*, 78(2), 218-225. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.78.2.218>
- Newcomb, T. M. (1931). An experiment designed to test the validity of rating technique. *Journal of Educational Psychology*, 22, 279-289. <https://doi.org/10.1037/h0070737>
- Nisbett, R. E., & Wilson, T. D. (1977). The halo effect: Evidence for unconscious alteration of judgments. *Journal of Personality and Social Psychology*, 35(4), 250-256. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.35.4.250>

- Nufer, G., & Alesi, N. (2018). The halo effect in sports. *International Journal of Business and Social Science*, 9(2), 31-44. <https://doi.org/10.30845/ijbss>
- Nufer, G. (2018). An exploration of the halo effect in professional soccer. *European Journal of Physical Education and Sport Science*, 4(9), 17-29. <https://zenodo.org/records/1319077>
- Nufer, G. (2019). Say hello to halo: The halo effect in sports. *Innovative Marketing*, 15(3), 116-129. [https://doi.org/10.21511/im.15\(3\).2019.09](https://doi.org/10.21511/im.15(3).2019.09)
- Özdamar, K. (2003). *Modern bilimsel araştırma yöntemleri*. Kaan Kitabevi.
- Özgüven, İ. E. (2007). *Psikolojik testler*. PDREM Yayınları.
- Palmer, C. L., & Peterson, R. D. (2016). Halo effects and the attractiveness premium in perceptions of political expertise. *American Politics Research*, 44(2), 353– 382. <https://doi.org/10.1177/1532673X15600517>
- Pekcan, N. (2019). *Algılanan halo etkisinin hiyerarşik doğrusal modelleme ile incelenmesi*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Pike, G. R. (1999). The constant error of the halo in educational outcomes research. *Research in Higher Education*, 40(1), 61-86. <https://doi.org/10.1023/A:1018774311468>
- Rainey, D., & Hardy, L. (1999). Sources of stress, burnout and intention to terminate among rugby union referees. *Journal of Sports Sciences*, 17(10), 797-806. <https://doi.org/10.1080/026404199365515>
- Rogers, E. P. (2005). *Scale construction and halo effect in secondary student ratings of teacher performance*. Brigham Young University Department of Instructional Psychology and Technology Doctoral Thesis, Canada.
- Sapiro, D., & Tagiuri, R. (1959). Some effects of response inferring personality traits. *Journal of Psychology*, 47, 127-136.
- Sarıdede, Ç., (2018). *Voleybol hakemlerinin öz yeterlik düzeyleri ve karar verme becerilerinin incelenmesi*. Gelişim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Sigall, H., & Ostrove, N. (1975). Beautiful but dangerous: Effects of offender attractiveness and nature of the crime on juridic judgment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 31(3), 410-414. <https://doi.org/10.1037/h0076472>
- Suveren, Y. (2022). Bilinçsiz önyargı: Tanımı ve önemi. *Current Approaches in Psychiatry*, 14(3), 414-426. <https://doi.org/10.18863/pgy.1026607>
- Thorndike, E. L. (1920). A constant error on psychological rating. *Journal of Applied Psychology*, 4, 25-29. <https://doi.org/10.1037/h0071663>
- Turgut, F. M. (1993). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme metotları* (9. basım). Saydam Matbaacılık.
- Ulutaş, H. (2021). *Futbol hakemlerinin klasmanlarına göre psikolojik dayanıklılık ve karar verme stillerinin incelenmesi*. On dokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Samsun.
- Ünsal, A. (2005). *Tribün cemaatinin öfkesi, ticarileşen Türkiye futbolunda şiddet*. İletişim Yayınları.
- Yavuz, E. (2022). *Görünümü taklit eden markaların, orijinal marka imajına etkisi: Halo etkisi üzerine bir araştırma*. Bahçeşehir Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.